

БАХШИЛИК САНЪАТИ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Шомирза Турдимов

*ЎзР ФА, Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори
институтини, Фольклор бўлими бошлиғи
Филология фанлари доктори*

Бахшилиқ санъатини қайта жонланиши, янгидан кучга эниб ривожланиши, келажак авлодларга асл қадрият сифатида етиб, сингишида Президентимизнинг 2018 йил 1 ноябрдаги “Халқаро бахшичилик санъати фестивалини ўтказиш тўғрисида”ги қарорининг эълон қилиниши ва шу қарор асосида Сурхондарё вилоятининг Термиз шаҳрида Халқаро бахшичилик санъати фестивали ва “Жаҳон бахшилиқ санъатининг ўрни” мавзусида халқаро илмий амалий конференциянинг ташкил этилганлиги, 2021 йилнинг сентябрь ойида, Нукус шаҳрида иккинчи фестивалнинг бўлиб ўтгани ва “Бахшилиқ санъатининг жаҳон маданияти цивилизациясида тутган ўрни” мавзусидаги илмий амалий конференциянинг фестивал доирасида юксак мақомда ўтказилгани, 2019 йил май ойида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Бахшичилик санъатини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарорининг эълон бўлиши, унда Республика Бахшичилик санъати маркази ва бахшичилик санъатини ривожлантириш жамғармасини ташкил этишнинг кўзда тутилгани, бахшичилик санъатининг илмий-назарий, амалий асосларини чуқур ўрганиш, мустақамлаш, бахши-шоирлар, фольклоршунос олимлар, ўқитувчи, мутахассисларнинг ижодий-илмий фаолиятини қўллаб-қувватлаш Марказининг асосий вазифаларидан этиб белгиланганлиги, Маданият вазирлиги тизимидаги муассасаларни бахшичилик санъатига оид зарур адабиётлар, ўқув қўлланмалар, даврий нашрлар билан таъминлаш, бахшичилик санъати билан боғлиқ илмий тадқиқотлар, нашр ишлари ҳамда комплекс илмий экспедицияларни молиялаштириш каби вазифалар Жамғарманинг зиммасига юкланганлиги мисли кўрилмаган янгиликлар бўлди. Хусусан Самарқанд вилоятидаги Қўрғон қишлоғида Эргаш Жуманбулбул ўғли уй музейининг қайта қурилиб, жиҳозланиб маънавият масканига айлантирилгани ва барча санаб ўтилган тадбирлар Президентимизнинг мамлакатда халқнинг маънавий қадриятларига эътибори ва ғамхўрликнинг тизимли равишда оқилона давлат сиёсати даражасида йўлга қўйилганлигидан далолат беради. Ўтган йилнинг 16

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022"

декабрида ЮНЕСКОнинг Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича ҳукуматлараро қўмитаси XVI сессияси доирасида Бахшичилик санъати Ўзбекистоннинг номоддий маданий мероси элементи сифатида Инсоният номоддий маданий мероси Репрезентатив рўйхатига киритилиши, мамлакатимизда бахшилик санъатининг сақланиб қолиши, ривожланиши, илмий-назарий кўламда ўрганилиши, келажак авлодларнинг маънавий мулки сифатида халқ кўнглидан муносиб ўрнини топиши йўлда амалга оширилаётган хайрли ишларнинг халқаро эътирофи бўлди, дейишга ҳақлимиз.

Бахшилик санъати ҳам барча тирик борлиқ маҳсуллари қатори бир жойда қотиб қолган, мутлоқ ўзгармас бир ҳодиса эмас. Вақт ўлчами унинг ҳаракат мезони, ритмини ўз оқимида олиб ривожланиши бор ҳақиқат ва борлиқ қонунларига уйғун келади. Вақт ўлчамининг ҳам ўз оҳанги мавжуд. Санъат, хусусан мусиқа ва бошқа жанрлар ичида ҳам бу оҳанг мавжуд ва ҳар бир даврнинг ўз оҳанги бўлади. Бу оҳангни замон, мавжуд шарт-шароит, кенг маънода инсоннинг бутун қоинотда кечаётган ҳаракат оқимида уйғун яшаши пайдо қилади. Айни ҳолатни ўтган XX аср давомида ўзбек кўшиқчилигида оҳангнинг қанчалик янгиланганлигини ўттизинчи, эллик-олтмишинчи, етмиш-саксонинчи, икки мингдан сўнги ва кейинги давр намуналарини сиртдан кузатиб солиштириб кўриш орқали ҳам илғаш ортикча билим ва малака талаб қилмайди. Бир сўз билан айтилса, оҳангдаги шиддат, жадаллашув тобора сиқилиб келаётган вақт маромига боғлиқ кечаётганини англаш мумкин ва кузатувчини бу ўзгаришлар бир жиҳатдан ҳайратга солса, иккинчи тамондан маълум хулосалар чиқаришига асос бўлади. Бу хил янгиланиш халқ маънавий ҳаётининг барча соҳаларида бир хил юз бераётганлигининг табиий жараён эканлигини кўрсатади. Айни ҳолатни бахшилик санъатида рўй бераётгани бахшиликнинг ҳам умум қонуният ўзанида ривож топаётганидан далолат беради. Тадқиқотчиларнинг кузатишларига кўра Хоразм воҳасида ўтган асрнинг 50-йилларида бошланиб, ички овоз тўлиқ сиртки овозга, кўшиқ йўлига ўтган ва тезлашган бўлса, (чунки XIX аср бошларида Хивага ташриф буюрган сайёх хон саройидаги бахшилар бўғиз товуши орқали дoston куйлашганини қайд этган эди) Қашқадарё-Сурхондарё бахшичилигида эса 70-йиллардан бошлаб ички овоз сиртга кўча бошлади. Ҳозирги вақтда бир қатор бахшилар, хусусан ёш авлод вакиллари ижросида ташқи – кўшиқ оҳангининг устувор кўриниш олаётганини кузатишимиз мумкин. Шу ўринда Ўзбекистон халқ бахшиси Абдуназар Паёнов Мамарайим Қобил деган кекса бахшининг: “Илгариги

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022"

Бахшиларнинг овози кўкракдан паст – қориндан чиқарди, кейингилар кўкракка бўйин бирлашган жойдан айтадиган бўлди. Сизлар кекирдақдан айтаяписизлар, эндигилар танглайдан куйлаяпти”, – деб айтган сўзларини такрор бўлса-да эслатиб ўтиш керак бўлади. Айни ҳолатлар бахшилик санъатида ижрочининг ички овоздан ташқи овозга ўтиши шунчаки пайдо бўлиб қолаётган ҳодиса эмаслигини, бу ўзгаришлар ритмини, сабабларини, умуман эпос ижросида рўй бераётган янгиланишларни дала ёзувлари мисолида, йиллар кесимида, бир ижрочининг агарда материаллар мавжуд бўлса қиёсан ўрганиш кераклигини тақиқотчидан талаб этади. Айни тадқиқотлар чиқарадиган хулосалар бахшилик санъатининг тақдири, халқ маънавий ҳаётидаги ўрни ва истиқболини белгилашда ўта муҳим назарий ечимларга келиш учун замин бўлади.

Бугунги кунда беш-олти дostonни бошдан адоқ тингловчилар талабига мос ижро этиб берувчи бахшиларнинг санокли эканлигини ёдга олсак, улар ижросидаги намуналарни замонавий техник воситалар билан илмий дастур асосида ёзиб олиш зарурати аллақачон етиб келганлиги маълум бўлмоқда. Чунки анъанага содиқ қолган бахшилик ижросини яна қайта тиклаш эҳтиёжи республиканинг барча ҳудудларида маънавий эҳтиёжга тўлиқ айланди. Биз ҳозирда Қўрғон, Булунғур, Нарпай каби ўзбекнинг мумтоз эпосларини мерос қолдирган бахши-шоирларнинг қандай оҳангда дoston куйлаганликларини аниқ тасаввур эта олмаймиз. Чунки уларнинг овози ўз вақтида ёзиб олиб қолинмаган. Холбуки, Бола бахши: «Абдулла шоир саҳнага чиққанда, бошқа бахшиларга навбат тегмас эди», – деб гувоҳлик берар экан (Т.Мирзаев, Етмишбой бахшилар гувоҳлик беришди), хоразмлик машҳур бахшининг бу иқрори шаҳрисабзлик Абдулла шоирнинг қандай ноёб овозга эга бўлганлигини сиртдан ҳис этишимизгагина хизмат этади холос.

Бахшининг эпик билим ва бахшилик маҳоратини мукаммаллаштириши учун биргина қизиқиш ва талант, иқтидор камлик қилади. Эпик билим фақат дostonчилик анъаналари гуркираб турган бахшилик мактаби доирасида мавжуд, деб тушуниш ҳам тор англамдир. Эпик билим бахшилар билан бир қаторда кенг тингловчи оммаси билан ҳам чамбарчас боғлиқ. Тингловчи ва ижрочи орасидаги узилиш эпик билимнинг кемтик бўлиб қолишига олиб келади. Бугун омманинг эпик билимга эга бўлишида тарғибот ишлари радио ва телеэкрандаги санокли эшиттириш ва кўрсатувлар доирасида қолиб кетмаслиги зарур. Бахши ва бахшичилик санъатини ёш авлодга етказишда мактаб ўқувчилари учун мўлжалланган адабиёт дарсликлари камлик қилади. Чунки дарсликларда асосан матнга кўпроқ урғу берилган, куй ва ижро

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022"

сиртда қолиб кетган. Шу сабабли биринчи галда бахшичилик анъаналари давом этаётган худудлардаги санъат йўналишига ихтисослашган ўқув масканларида махсус бахши, халфаларни тайёрловчи синфларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Бу ишга устоз бахши-шоирлар, мутахассис-олимлар жалб этилиб, дарслик ва қўлланмалар яратишса, бошқа йўналишдаги мактабларда ҳам бахшичилик санъати ҳақида кенгроқ билим бериш йўллари топилса, омманинг эпик билими янада кенгайишига хизмат этиши аниқ.

Республика миқёсида бахши, жиров, оқинларнинг кўрик танловларини ҳам янгиланган талаблар асосида мунтазам ўтказиб туришни давр талаб қилмоқда. Бахши-шоир, жиров, оқин ва халфаларнинг кўрик-танлови шунчаки уюштирилувчи тадбир эмас. Ҳар бир танлов бу қадимий санъатнинг бугунги ҳолатини ва истиқболини белгилашда катта аҳамиятга эга. Аввало, танлов дostonчилик анъаналарини давом эттириб келаётган бахшиларни аниқлаб беради. Ёш бахшиларнинг ижодий, амалий маҳоратларини ошириб боришга кўмаклашади. Уларни эл эътиборига тушишига сабабчи бўлади. Устоз-шогирд муносабатларидаги анъанавий ҳолатларда юз берган ўзгаришларни кузатиш, эпос ижросининг жонли оғзаки ҳолатда сақланиш ҳолатини, бахши репертуаридаги ноанъанавий ҳолатларнинг сабаб ва оқибатларини ўрганишга ёрдам қилади. Шундай экан бахшичилик ривожига ҳисса қўшувчи барча тадбирларга кенг йўл очиш лозим.